

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf.

Május—Junius. 1891.

3-ik füzet.

AZ UTILITARISMUS NEVELÉSI RENDSZERÜNKBEN.

Reflexiók Felméri „Nevelés tudomány“-ára.

Iskolai nevelésrendszerünk bajait takargatni már nem lehet. Nem is szükséges, mert ugyan kinek használnánk azzal?! A tantervek kitüzött céljait ifjúságunknak csak egy kis százaléka éri el. Hogy az is milyen áron, többnyire elszomorító rá a felelet. A zöme hátramarad, egy része elhull s célját tévesztve kapkod ide-oda. Már pedig az iskolázásnak nem egy csekély töredékben, hanem a nemzet egész ifjúságában kellene rendeltetését betöltenie. S a mely rendszerben ez meg nem valósul, az okozat forrását abban magában kell keresnünk. Felméri e műveletet éles bonczoló késsel hajtja végre. Neveléstudományának bírálói találhatnak benne gáncsolni valókat: hogy tulhalmozott idézetei fárasztók, a természet-tudományokkal szemben elfogult, a magyar paedagogiai irodalmat nem méltányolja eléggé s így tovább. De az elvitázhatatlan tény, hogy az inductio-nak, mint nevelési alapelvnek keresztülvitelében a megtámadhatlan-ságig erős, a nevelési összhang keresésében szerencsés és igen tanulságos s kritikáiban oly gazdag fegyvertárral rendelkezik, hogy támadásainak szikrázó tüze ellenállhatatlan. Ebben ő legerősebb is, egymaga győzelemmel víva egész légiókkal szemben. S műve, bár komolyan tudományos munka, még sem fárasztó, úgy hogy a laikus is élvezettel olvashatja. Az angol és francia mesterek hatása szellemére ebben nyilvánul s a németektől ebben tér el legelőnyösebben. Ez magyarázza meg nagy elterjedését és az olvasók kedvező véleményét felőle. Hozzájárult e szép sikerhez irodalmunk meddősege is hasonló szellemű művekben.

Én a legjobb olvasmányok kriteriumául azt találom benne, hogy lépten-nyomon gondolatot ébreszt s olvasása közben az eszméknek egész raja vesz körül, mely nemcsak kívülről hatol be, hanem belülről is kifelé, mint egy népes méh-kasnál.

Többfelől jött ismertetés után is e pár vonást előre kelle bo-

csátanom, mielőtt tárgyam fejtegetésében tovább haladnék, mert számot adni tartozom arról, hogy erre vonatkozó gondolataimnak talaja Felméri „Neveléstudomány“-ának IX-ik fejezete, melyben ő „nevelési irányzatok“ czimén a liberalismust és utilitarismust állítja szembe. „A nevelésben — mondja — vagy a tanuló elméjéből indulunk ki, vagy a tanítandó anyagból; amaz az elme művelését tekintti megoldandó feladatnak, emez a tudás közlését. Amaz liberális, emez utilitárius irány.“ „Az európai iskolázás sulypontja (az angol kivételével) ma az ismeretközlés, az elmének különböző ismeret ágakból vett hasznos tudással való bebutorozása.“

Ez a téves kiindulási pont nevelési rendszerünkben kétségtelenül felismerhető, nemcsak, hanem uralkodó, — s végzetes eredménye az a vergődés, melybe iskolázásunkkal jutottunk. Senki azzal megelégedve nincsen s közönség, szakértők és kormányok egyaránt keresik a baj orvoszerét. A diagnozist közönségesen tulterhelésnek mondják. Felméri utilitarismusnak nevezi. Mondjuk, hogy a kettő ugyanaz. S mi lesz a gyógyszer? Elméletileg könnyű volna ajánlani a liberális irányra való áttérést, mert hogy tanításunkban a tanuló elméjét kellene állandóan irányadónak venni, ezt minden józan paedagogus elismeri. Ámde ez elv megvalósítása sokkal inkább tartozik a módszer körébe, mint az iskolaszervezethez. Teljes liberalismussal csak Locke vagy Rousseau szerint nevelhetnénk, míg a nyilvános, közös iskolázásnak a társadalmi és állami élet igényei s szervezeti korlátai közzé kell vonulnia, hol az egyéni különféleségek már magukban is megnehezítik amaz elv teljes mérvű keresztülvitelét. Próbáltak segíteni a bifurcatioval. S már ma ismét visszatérni készülünk az egységes középiskolára. Hogy a humán és reál dolgok egyesítése s megfelelő mértékben leendő művelése könnyebbé és sikerültebbé tegye nevelési feladataink megvalósítását, ezt ugyan nehéz elképzelni, de hogy a mai rendszernek is sok hiánya van, az kétségtelen. Én még mindig abban a meggyőződésben vagyok, hogy az iskolaszervezetnek, tanterveknek is tökéletesbűlniök lehet, sőt kell is ugyan, de a legnagyobb sikert csak valódi paedagogusoktól, jó methodistáktól várhatjuk, s e tekintetben elfogadom Emmerson kissé paradoxon-szerű mondását, hogy „a rendszer semmi, az egyén minden.“

A mi magát az utilitarismust illeti, ez sokkal inkább vált uralkodóvá a közéletben, mint az iskolában. S jogosultságát egészen kétségbe vonnunk nem lehet, miután a társadalmi és állami élet feltornyosult igényei és el nem utasítható követelményei kényszerítően nehezedenek ránk. Ehez járul a nemzetek hatalmas versenye, mely-

ben már csupán ideális fegyverekkel győzni, sőt ma-holnap élni sem lehet. Életelvei szabályozásában többé egy nép sem független. Nemcsak tudománnyal tudományt s művészettel művészetet, hanem tálmánnyal, iparral, kereskedelemmel és gazdasággal mindenféle hasonlót kell szembe állítanunk s az emberi észszel a természet minden erőit és adományait kizsákmányolunk és gyümölcsözővé tennünk, hogy magunknak jövőt biztosíthassunk. És ez bizony utilitarismus in optima forma. S a ki nemzetünknek ezzel ellenkezőt tanácsolna, azt egyszerűen kinevetnék s okos hazafinak senki se tartatná — hazánkban, hol a gyakorlatiasság, hasznosság elvével még oly igen hátra vagyunk.

Ha már most az iskola az élet szolgálatában áll, — minthogy célját, létjogát egyébben találni nehezen is tudná — akkor rendszerében, szolgálataiban meg is kell felelnie az élet igényeinek. Vagy is: az utilitarismus iránt egészen közönyös nem lehet, azzal szemben ellenséges állást elfoglalnia nem szabad.

És itt felfogásom ellentétesnek látszik a Felmériével; de ez, azt hiszem, csak látszat. Talán ha a kiindulási pontot szabatosan megjelöljük, a továbbiakban együtt fogunk haladhatni. Én ugyanis az utilitarismust nem tekintem nevelési rendszernek, még csak általános paedagogiai elvnek sem, melyen az iskolázást felépíteni kellene vagy lehetne. Előttem ez a nevelés eszmekörében egy alárendelt elv, mely beilleszthető az u. n. liberalis rendszerbe is. Midőn tehát feltétlenül csatlakozom azon állásponthoz, hogy tanításunkban a növendék szelleme s ne a tanítandó anyag legyen irányadó, egyszerűsmind alkalmazhatónak tartom a hasznosság elvét is azon álláspont kizárása vagy, sérelme nélkül. Ha e felfogásom elfogadható, akkor közös alapra jutottunk s Felmérinél a nevelési irányzatok megkülönböztetését úgy vélném helyesbitendőnek, hogy a liberalismussal ne az utilitarismus, hanem a scholasticismus állíttassék szembe, mint a mely középkoriság nevelésünkben csakugyan nem érte még végét. Mert megengedem ugyan, hogy az utilitarismus hozzájárult a tanítani valók felszaporodásához s így az iskolai munka megnehezítéséhez, de a gépiesség paedagogiai bűne a scholasticismust terheli.

Visszatérve iskolázásunk bajaira, szembetűnő küzdelmet, hogy ne mondjuk: vergődést látunk a humán és reálirányu nevelés rendezésében. A gymnasium nem felelt meg a gyakorlati élet igényeinek, az utilitarismusnak — s létrejöttek a szakiskolák. Fájt azonban teljesen elszakítani a gyermeket az anyai kebelről s ennek most egyik, majd másik ruhadarabjából addig aggattunk rá, míg egy izlés nél-

küli divathölgy lett belőle. Avagy nem erre vall-e a latin nyelv nem csupán a reál-, hanem még a polgári iskolában is?! Egy kis humán-puder a reál-bájak emelésére. Hogy aztán a kérők választékban ne szükölködjének, most már az anya is letenni készül özvegyi fátyolát. Csoda-e, ha sokan e veszélyek láttára paedagogiko-polgári házasságra gondolnak.

Kétségtelen, hogy egyik oldalon az utilitarismus tulhajtásai nyilvánulnak, míg az iránt másik felől a kellőnél kevesebb érzék észlelhető. Ez utóbbira vonatkozólag ifjúkori emlékeimből gyakran felújul egy magában véve jelentéktelen eset, mely azonban a szóban forgó kérdés megvilágítására némi fényt vet. A b. e. Kriza János egyszer főgymnasiumunk ifjúsága között kerestetvén, a ki kertjének néhány vadonczát beoltsa, egy pár száz humán nevelésü ifju közül csak én merészkedtem e műtetre vállalkozni, a ki annak titkaiba véletlenül voltam egy nagybátyám által beavatva; mert az iskola akkori időben ilyen profán dolgokra még csak nem is gondolt. A jó értelemben vett utilitarismusból pedig ilyesfélét, azt hiszem, szivesen fogadhatnánk ifjúságunk képzésében. Vagy talán azóta nagy haladás történt ez irányban?! Én alig észlelek egyebet, minthogy pl. a növények élettanából már a protoplasmák titkaival is foglalkoznak gyermekeink, a nélkül azonban, hogy egy rózsa szemzéséről, vagy egy dugvány kezeléséről sejtelemmel is birnának. A geológiában tudnak beszélni a föld alakulási korszakairól s nevetségesnek vélik a bibliai teremtés történetét, a nélkül, hogy meghatározni tudnák azon földnemet, vagy kőzetet, a melyet naponta lábaikkal tapodnak. A felsőbb mennyiségtanban egész a tudósok kásátjába vezetik be őket, — s melyik gymnasista tud egy egyszerű számlát vagy egy vagyommérleget helyesen megszerkeszteni? Gulák és gömbök felület- és köbmérésével foglalkoznak s alig van helyes szemmértékek egy hold földnek a kiterjedéséről. Miben áll tehát e nevelési rendszer utilitarismusa? És annak nyomaira az eredményben nem akadok.

Még egy jellemző körülményt említek fel a hasznosság elvére vonatkozólag. Mikor a székely-kereszturi gymnasium nagy könyvtárát megalapítottuk, ez intézetünket akkortáiban meglátogatta volt Fretwell János angol barátunk is, a ki jelentékeny anyagi segélyt közvetített iskolánknak Angolországból. Elismerését nyilvánította nemcsak törekvésünk fölött s azt a kérdést intézte hozzánk, hogy mily mértékben van képviselve könyvtárunkban az ipari-, kereskedelmi és gazdasági szakirodalom? Jól emlékszem, mily zavarba hozott minket e kérdés. Hiszen kinek volt, sőt kinek van mi nálunk ma is

gymnasiumi könyvtárról olyan fogalma, hogy ott említett tartalmu műveknek is helye volna!? Azóta sokszor visszatértem e gondolatra. E művelt és praktikus angol, gondolám, bár idegen dolgot beszélt nekünk, kell annak jelentőséggel birnia. S hova tovább, mind inkább rájöttem arra az egyoldalúságra, ama csaknem kizárólagosan theoretikus irányzat tudatára, mely gymnasiumi oktatásunkban és nevelésünkben uralkodik. Avagy nem teljes egyoldalúság-e az, hogy ifjúságunk és nevelői a köz- és nemzetgazdasági ismereteknek még a forrásaitól is távol tartatnak? hogy a nemzet intelligentiájának zöme az irodalom közetlen haszonra vezető ez ágának tartalmáról még sejtelmet se szerezzen az iskolában?

Nem mondom én, hogy iskoláztatásunkban az utilitarismust egyedül uralkodó elvvé tegyük, mert a kalmár szellem hamar előlne minden idealismust az ifjúságban. Végre is a nevelés változtathatatlan főcélja az értelmi, erkölcsi és kedélyi erők öszhangzó kiművelése. Minden egyéb csak ezekért, vagy ezekből kifolyólag történik. A középtanodai tantervekben a tantárgyak is ugy illesztendőök össze, hogy általuk az öszhang biztosítva legyen. Ennek megzavarása nélkül egyik is a másikat el nem nyomhatja. Veszély nélkül egyikből se lehet se igen sokat, se igen keveset vennünk. De ha mindezekben a tudományos szellem a gyakorlati irányzatot egészen háttérbe szoritja, ezzel nemcsak az élet igényei mellőztetnek, hanem könnyen abba a hibába is esünk, hogy a módszer elveszítvén szemei elől az egyént, kizárólag a tanítandó anyagot látja maga előtt. S ez aztán igazán veszélyeztetné a Felméri által méltán kiemelt liberalismust.

Előttünk a nevelés rendezésében a Trefort törekvései és eszméi lebegnek, a ki teljes erejével azon volt, hogy iskolázásunk gyakorlati irányt vegyen. Ő a nyugati műveltséget a nyugati életrevalósággal óhajtotta nemzetünkbe átönteneni — s e magasabb kulturpolitikával paedagogiai törekvésünknek is irányt adni.

Tudománynak és művészetnek csak ugy lehet fokozott hatása a nemzeti életre, ha nemcsak ismereteinket, hanem izlésünket és ösztévékenységünket is megtermékenyítette. Ennek pedig titka a nevelés rendszerében rejlik, a melynek javítására Felméri hatását nemcsak reméljük, de kimaradhatatlannak tartjuk, — a mely azonban — mind e mellett is — utilitaris irányzatában még veszély nélkül fokozódhatik.

KOZMA FERENCZ.

MÉG EGYSZER BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓSRÓL.

(Észrevételek a „Szombatosok Története“ című könyvre.)

I.

Dr. Kohn Sámuel, a budapesti szabadelvű izraelita hitközség népszerű magyar hitszónoka nagy szolgálatot tett a magyar egyháztörténetnek a Szombatosok Története rendszeres megírásával. Művéből látszik, mennyi anyag volt már nyilvánosságra hozva, s mennyi rejlik még a közlevéltárakban, a miket azonban szerző — a mennyiben hozzá juthatott — fölkeresett s használt. Szerző a magyar irodalmi nyelvben oly járatos, mint bármely írónk; csak könyve címében van egy kis botlás: „A Szombatosok Történetük, Dogmatikájuk és irodalmuk“ — e helyett: Története, Dogmatikája és irodalma, s még itt-ott kevés tollhiba inkább, mint szabály elleni vétség. A magyar nemzet gondolkodásmódjába s politikai érzületvilágába csaknem egészen bele találja magát író; kényes tárgyú könyve írásában annyira óvatos és kimélő, hogy e tapintatát méltányolnunk kell. Csak itt-ott van bizonyítás helyett következtetés, elv helyett föltevés, s a könyv végén feledve a magyar író nemzeti álláspontja.

A szombatosok sectájáról eddig tudtunk tragikus és mosolyt keltő eseményeket, ismertük énekeiket s néhány hitcikköket, Eőssy Andrást és Péchi Simont, üldöztetésöket a XVI—XVII. században, s az unitáriusokkal egybeköttetésöket stb. Dr. Kohn rendszeres történetöket adja, tehát viszontagságaikat, hittanaikat, irodalmukat; nyomozza eredetöket, annak okát, fejlődésöket s aláhanyatlásukat; könyvében a szombatosság világos és érdeklő képe tűnik az olvasó elé.

Ezek általános benyomásaim; történetirói modorára és felfogására, bizonyítékai, következtetései és ítéletei értékére következő észrevételeim vannak:

Először a zsidó és zsidózó vagy szombatos (judaizans sabbatharius) szók XVI—XVII. századi politikai jelentését az unitá-